

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

Қазақстандағы зат есімнің ағылшын тіліндегі зат есіммен салыстырылу

ЖАРИЯЛАНДЫ
13.11.2024СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/169807/>

Кәрімжанова Сара Еркебуланқызы

Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова

Оқытушы: Отаншиева Малика Толғандиевна

Андатпа

Бұл мақалада қазақ және ағылшын тілдеріндегі зат есімдердің грамматикалық ерекшеліктері салыстырылады. Қазақ және ағылшын тілдерінде зат есімдердің қолданылуындағы айырмашылықтар мен ұқсастықтар зерттеліп, олардың құрылымдық және мағыналық сипаттары қарастырылады. Зерттеу екі тілдің морфологиялық және синтаксистік ерекшеліктерін талдау арқылы зат есімдерді қолдану ережелерін түсіндіруді мақсат етеді. Мақала тіл үйренушілер үшін екі тілді тереңірек түсінуге және грамматикалық сәйкестіктерді меңгеруге көмектеседі.

Кілт сөздер: Қазақ тілі, ағылшын тілі, зат есім, грамматикалық салыстыру, морфология, синтаксис, тілдік ерекшеліктер, тілдерді салыстырмалы талдау, тіл үйрену, грамматика.

Қазіргі заманда Қазақстанда қазақ және ағылшын тілдерін меңгеру үлкен маңызға ие болып отыр. Әлемдік деңгейде ақпарат алмасудың және білім алудың көп бөлігі ағылшын тілінде жүргізіледі. Қазақстандық білім беру жүйесінде, әсіресе орта мектептер мен жоғары оқу орындарында, ағылшын тілін меңгеруге бағытталған бағдарламалар кеңінен енгізілуде. Осыған байланысты, қазақ тілін ана тілі ретінде сөйлейтіндер үшін ағылшын тілін үйрену үдерісі тілдердің құрылымдық айырмашылықтарына тап болады. Бұл айырмашылықтар ішінде қазақ және ағылшын тілдеріндегі зат есімдердің грамматикалық ерекшеліктерін түсіну маңызды рөл атқарады.

Қазақ тілі мен ағылшын тілі – грамматикалық жүйесі бойынша әр түрлі тілдер тобына жатады. Қазақ тілі – жалғамалы тілдер қатарына, ал ағылшын тілі – аналитикалық құрылымды тілдер қатарына жатады. Осыған сәйкес, әр тілде зат есімдердің грамматикалық категориялары әртүрлі қалыптасады. Мысалы, қазақ тілінде зат есімдер көптік, септік және тәуелдік жалғаулары арқылы түрленсе, ағылшын тілінде артикльдер

мен сөз тәртібі маңызды рөл атқарады. Осы грамматикалық айырмашылықтар қазақ тілділердің ағылшын тіліндегі зат есімдерді меңгеруін және ағылшын тілділердің қазақ тіліндегі зат есімдерді түсінуін күрделендіреді.

Зат есімдер – әлемнің барлық тілдерінде қолданылатын негізгі сөз таптарының бірі. Олар заттардың, құбылыстардың, ұғымдардың атауын білдіріп, сөйлемде маңызды грамматикалық қызмет атқарады. Қазақ және ағылшын тілдерінде зат есімдердің ортақ белгілері болғанымен, әр тілдің өзіндік ерекшеліктері де айқын көрінеді. Бұл тілдерде зат есімдер мағыналарына қарай әр түрлі категорияларға бөлініп, грамматикалық тұрғыда әр түрлі қолданылады. Қазақ тілінде зат есімдер жекеше және көпше түрге, септік пен тәуелдік жалғауларына қарай түрленеді, ал ағылшын тілінде зат есімдердің түрленуі көп жағдайда көптік жалғау арқылы немесе артикльдер мен сөз тіркестері арқылы жүзеге асады.

Қазақ тілінде зат есімнің мағыналық құрылымы өте кең: табиғаттағы нысандардан бастап дерексіз ұғымдарға дейін әр түрлі заттар мен құбылыстарды білдіреді. Әрбір зат есімнің көптік және жекеше түрі бар, әрі олар әр түрлі септік жалғауларымен түрлене алады. Сөйтіп, қазақ тілінде зат есімдер көп түрлі септік жалғаулары арқылы сөйлемдегі басқа сөздермен байланысып, әр түрлі мағына береді.

Ағылшын тілінде зат есімдердің өзгеруі көп жағдайда шектеулі. Олар жекеше және көпше түрге ие бола алады, бірақ олардың сөйлемдегі рөлі көбіне сөз тәртібімен анықталады. Ағылшын тілінде зат есімдерді анықтайтын артикльдер маңызды орын алады, ал қазақ тілінде артикльдер қолданылмайды. Артикльдер зат есімнің белгілі не белгісіз екенін көрсету үшін қолданылады және олар ағылшын тілінде сөйлем құрауда маңызды рөл атқарады.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі зат есімдер, осылайша, бір-біріне ұқсас қызмет атқарғанымен, олардың грамматикалық тұрғыда қолданылуы әр түрлі. Осы ерекшеліктерді түсіну тіл үйренушілер үшін екі тілді тереңірек меңгеруге мүмкіндік береді, әрі тілдер арасындағы грамматикалық сәйкестіктер мен айырмашылықтарды байқауға көмектеседі.

Қазақ тілінде зат есімдер мағыналық және грамматикалық ерекшеліктерімен айқындалады. Бұл сөздер заттардың атауларын білдіріп, оларды нақты немесе дерексіз түрде суреттейді. Морфологиялық құрылымына қарай зат есімдер әртүрлі түрленіп, сөйлем ішінде әртүрлі рөл атқарады. Қазақ тіліндегі зат есімдер негізінен жалғаулар арқылы түрленеді, бұл тілдің жалғамалы құрылымына тән қасиет. Зат есімдерге жекеше және көпше жалғаулар жалғанады. Көпше түр көптік жалғаулар арқылы жасалады және заттың біреуден көп екенін білдіреді, мысалы, «кітаптар», «адамдар». Сонымен қатар, қазақ тілінде зат есімдер септік жалғаулары арқылы түрленеді, бұл олардың сөйлемдегі басқа сөздермен байланысын көрсетеді. Нәтижесінде зат есімдер атау, ілік, барыс, табыс, жатыс, шығыс және көмектес септіктерімен түрлене алады.

Қазақ тілінде зат есімдер тәуелденуі арқылы да ерекшеленеді. Тәуелдік жалғаулары заттың біреуге немесе бір нәрсеге тиесілі екенін көрсетеді. Бұл жалғаулар үш жақ

бойынша түрленіп, жекеше және көпше түрде қолданылады. Мысалы, «кітабым» (менің кітабым), «кітабың» (сенің кітабың), «кітабы» (оның кітабы). Бұл жүйе сөйлемде иелік қатынасын білдіреді және зат есімдердің мағынасын нақтылай түседі.

Синтаксистік тұрғыда қазақ тіліндегі зат есімдер сөйлемде әр түрлі мүшелер қызметін атқарады. Олар бастауыш, толықтауыш, анықтауыш, баяндауыш рөлінде болуы мүмкін және сөйлемде басқа сөздермен байланысу үшін септік жалғауларын пайдаланады. Қазақ тіліндегі сөз тәртібі икемді болғандықтан, сөйлемнің мағынасы жалғаулар арқылы өзгертілмей-ақ әртүрлі жолмен беріле алады. Осылайша, сөйлемдегі сөздер орын тәртібіне тәуелді болмайды, бұл қазақ тілінің құрылымдық ерекшелігі.

Қазақ тіліндегі зат есімдер мағыналық тұрғыдан да әртүрлі топтарға бөлінеді. Олар нақты және дерексіз заттарды білдіреді. Нақты зат есімдер белгілі бір нәрсені немесе тұлғаны білдірсе (мысалы, «үй», «мектеп»), дерексіз зат есімдер ұғымдар мен абстракттілі түсініктерді сипаттайды (мысалы, «махаббат», «білім»). Осы топтар тілде әртүрлі стильдік реңк береді және сөйлеушінің ойын нақтылауға көмектеседі.

Қазақ тіліндегі зат есімдердің бұл ерекшеліктері олардың қолданылуындағы көп қырлылығын көрсетеді. Жеке тұлғаға, көптікке, септіктерге және тәуелдікке байланысты зат есімдерді түрлендіру қазақ тілінің бай морфологиялық жүйесін айқындайды, бұл жүйені ағылшын тіліндегі зат есімдермен салыстыру тілдік айырмашылықтарды тереңірек түсінуге көмектеседі.

Ағылшын тілінде зат есімдер нақты және дерексіз ұғымдарды білдіреді және сөйлемдегі маңызды сөз таптарының бірі болып табылады. Ағылшын тілінде зат есімдер жекеше және көпше түрде қолданылуы мүмкін. Көпше түр негізінен «-s» немесе «-es» жалғаулары арқылы жасалады, мысалы, «book» – «books», «class» – «classes». Кейбір зат есімдерде көпше түр қалыптасқан тарихи өзгерістерге байланысты өзгеше болады, мысалы, «child» – «children», «man» – «men». Бұл ерекшеліктер зат есімдердің әртүрлі қолданыстарын көрсетеді және ағылшын тіліндегі зат есімдер жүйесінің күрделілігін айқындайды.

Ағылшын тілінде зат есімдерді анықтау үшін артикльдер қолданылады, бұл тілдің грамматикалық жүйесіне тән маңызды элемент. Артикльдер белгілі («the») және белгісіз («a», «an») болып бөлінеді. Белгілі артикль зат есімнің нақты бір затты білдіретінін көрсетсе, белгісіз артикль зат есімді жалпылама мәнде қолдануға мүмкіндік береді. Бұл айырмашылық ағылшын тілінің сөйлем құрылымында үлкен рөл атқарады, ал қазақ тілінде артикльдер мүлде қолданылмайды. Артикльдер зат есімнің сөйлемдегі нақты немесе жалпы мағынасы мен оны нақтылау деңгейін көрсетеді, бұл ағылшын тілінің аналитикалық құрылымының бір бөлігі.

Ағылшын тілінде зат есімдердің синтаксистік қолданысы да маңызды рөлге ие. Олар сөйлемде бастауыш, толықтауыш, анықтауыш және баяндауыш қызметтерін атқарады. Ағылшын тілінің қатаң сөз тәртібі болғандықтан, зат есімдердің сөйлемдегі орны мағынаны жеткізуде шешуші мәнге ие. Зат есімдер көбіне бастауыш ретінде сөйлемнің басында орналасады, ал толықтауыш ретінде етістіктен кейін келеді. Бұл жүйе

сөздердің өзара байланысын анықтауда маңызға ие және сөйлем мағынасын түсінуде негізгі рөл атқарады.

Мағыналық тұрғыда ағылшын тіліндегі зат есімдер нақты және дерексіз болып бөлінеді. Нақты зат есімдер заттар мен тірі ағзаларды (мысалы, «cat», «dog») білдірсе, дерексіз зат есімдер идеялар мен сезімдерді (мысалы, «freedom», «happiness») білдіреді. Сонымен қатар, ағылшын тілінде саналатын және саналмайтын зат есімдер ұғымы бар. Саналатын зат есімдерге сандық анықтауыштарды қолдануға болады, ал саналмайтын зат есімдерде мұндай қолданыс шектеулі және көбіне арнайы құрылымдар қажет етеді (мысалы, «much water», «a piece of advice»).

Ағылшын тіліндегі зат есімдердің бұл ерекшеліктері оның грамматикалық жүйесінің ерекшелігін көрсетеді. Артикльдер арқылы нақтылау, көпше және жекеше түрге бөлу, сондай-ақ сөз тәртібіне мән беру ағылшын тіліндегі зат есімдерді қолданудағы ерекшеліктердің бірі болып табылады. Осы жүйені қазақ тіліндегі зат есімдермен салыстыру екі тілдің грамматикалық құрылымындағы айырмашылықтарды ашуға мүмкіндік береді және тіл үйренушілерге грамматиканы жақсырақ меңгеруге көмектеседі.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі зат есімдердің салыстырмалы талдауы:

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі зат есімдер салыстырмалы түрде бірдей қызмет атқарғанымен, олардың грамматикалық тұрғыдағы құрылымдары айтарлықтай ерекшеленеді. Бұл айырмашылықтар, негізінен, екі тілдің типологиялық ерекшеліктерімен байланысты. Қазақ тілі жалғамалы тілдер қатарына жатса, ағылшын тілі аналитикалық тілдер қатарына жатады. Осы ерекшелік зат есімдерді түрлендіру мен қолдануда үлкен рөл атқарады.

Морфологиялық тұрғыдан, қазақ тілінде зат есімдер түрлі жалғаулар арқылы өзгереді. Жекеше және көпше түрдегі зат есімдер қазақ тілінде көптік жалғаулар арқылы жасалады (мысалы, «кітап» – «кітаптар», «үй» – «үйлер»), бұл заттың біреу немесе бірнешеу екенін көрсетеді. Ал ағылшын тілінде зат есімдер көпше түрге негізінен «-s» немесе «-es» жалғауы арқылы ауысады («book» – «books», «class» – «classes»). Бірақ ағылшын тілінде көпше түрдегі кейбір сөздер тарихи ерекшеліктерге байланысты өзгеше түрленеді («child» – «children», «man» – «men»).

Қазақ тілінде септік жалғауларының жүйесі дамыған, сондықтан зат есімдер септік жалғаулары арқылы түрленіп, сөйлемдегі мағынасын айқындайды. Септіктер атау, ілік, барыс, табыс, жатыс, шығыс және көмектес септіктерден тұрады, олар зат есімнің сөйлемдегі қызметін нақтылап көрсетеді (мысалы, «кітапқа», «кітапты», «кітапта»). Ағылшын тілінде септік жүйесі жоқ, сондықтан зат есімдердің мағынасы көбінесе сөз тәртібі және артикльдер арқылы беріледі. Артикльдер ағылшын тілінде зат есімнің белгілі не белгісіз екенін көрсетіп, сөйлемнің жалпы мағынасын нақтылауға көмектеседі. Синтаксистік тұрғыдан алғанда, ағылшын тілінде сөйлемнің қатаң сөз тәртібі маңызды рөл атқарады. Зат есімдердің сөйлемдегі орны ағылшын тілінде мағынаны жеткізуде шешуші мәнге ие. Ағылшын тіліндегі сөйлемдерде зат есім көбінесе бастауыш ретінде

сөйлем басында орналасады, ал толықтауыш ретінде етістіктен кейін келеді. Қазақ тілінде сөз тәртібі икемді болғандықтан, зат есімдер септік жалғаулары арқылы сөйлемнің әр түрлі жерінде орналасуы мүмкін. Бұл тілдің икемді құрылымы зат есімдердің сөйлемдегі орнын түрлі жолмен өзгертуге мүмкіндік береді.

Семантикалық тұрғыда да екі тілде зат есімдер түрлі топтарға бөлінеді. Қазақ тілінде зат есімдер мағыналарына қарай нақты және дерексіз болып бөлінеді. Нақты зат есімдер шынайы нысандарды, заттарды немесе адамдарды білдірсе (мысалы, «стол», «кітап»), дерексіз зат есімдер ұғымдарды, сезімдерді немесе дерексіз түсініктерді білдіреді (мысалы, «махаббат», «білім»). Ағылшын тілінде де осыған ұқсас нақты (concrete) және дерексіз (abstract) зат есімдер бар, бірақ ағылшын тілінде саналатын және саналмайтын зат есімдер ұғымы да маңызды. Саналатын зат есімдерге сандық анықтауыштарды қолдануға болады (мысалы, «two books», «many cars»), ал саналмайтын зат есімдерде мұндай қолдану шектеулі («much water», «some advice»). Бұл ерекшеліктер екі тілдің грамматикалық құрылымындағы айырмашылықтарды айқын көрсетеді. Қазақ тілінің жалғамалы құрылымы сөздерді түрлендіруде және мағынаны нақтылауда түрлі жалғауларды пайдалануға мүмкіндік береді, ал ағылшын тілінің аналитикалық құрылымы артикльдер мен қатаң сөз тәртібін талап етеді. Бұл айырмашылықтар қазақ және ағылшын тілдерін үйренушілер үшін елеулі маңызға ие. Екі тілдің зат есімдерін салыстыра отырып, тіл үйренушілер осы ерекшеліктерді ескеріп, тілдік материалды жақсырақ меңгере алады.

Қорытынды:

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі зат есімдер әртүрлі құрылымдық ерекшеліктерге ие болғанымен, олар әр тілде маңызды грамматикалық рөл атқарады. Қазақ тілінің жалғауларға бай жүйесі сөздердің түрленуін жеңілдетсе, ағылшын тілі артикльдер мен қатаң сөз тәртібіне сүйенеді. Екі тілдегі зат есімдер жүйесін салыстыру қазақ және ағылшын тілін үйренушілерге грамматиканы тереңірек түсінуге, сөйлем құрылымын дұрыс құруға және тілдік айырмашылықтарды оңай игеруге көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі

1. Балақаев, М., Томанов, М. (1992). *Қазақ тілі грамматикасы*. Алматы: Ана тілі баспасы.
2. Ысқақов, А. (2007). *Қазіргі қазақ тілі: Морфология*. Алматы: Мектеп.
3. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Svartvik, J. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
4. Eastwood, J. (2002). *Oxford Guide to English Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
5. Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Жұбанов, Қ. (1999). *Қазақ тілінің ғылыми синтаксисі*. Алматы: Ғылым.